
ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Огієнко І., проф. Українська Пересопницька Євангелія 1556. – [Тарнів]:
 Благодійне вид-во “Українська Автокефальна Церква” під ред. проф.
 Огієнка. – 1921. – № 43. – 35 с. Подав Богдан Демчук, протоієрей

Б Л А Г О Д І Й Н Е В И Д А В Н И Ц Т В О
 У К Р А І Н С Ь К А А В Т О К Е Ф А Л Ь Н А Ц Е Р К В А
 П І Д Р Е Д А К Ц І Є Ю П Р О Ф . І . О Г І Є Н К А .

№ 43.

ПРОФ І. ОГІЄНКО.

У к р а ї н с ь к а
 П е р е с о п н и ц ь к а Є в а н г е л і я 1 5 5 6 р .

1 9 2 1

MWSA-I
Рамф.
Вох 2-
21
1921

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

№ 43.

ПРОФ. І. ОГІЄНКО.

Українська
Пересопницька Євангелія
≡ 1556 р. ≡

1921

І. Пересопницька Євангелія 1556 р.

Найдавнішим і найпершим з відомих нам перекладів Євангелії на українську мову єсть так звана Пересопницька Євангелія 1556 р. Переклад зроблено „из языка българскаго на мовоу роускоу“, як зазначає сам перекладчик, цеб-то з якогось списку болгарського на українську мову, яку тоді часто називали мовою руською.¹⁾ Євангелію на українську мову переклав архимандрит Пересопницького монастиря (Луцького повіту на Волині) ієромонах Григорій. Про це в Післямові Пер. Єв. читаємо: „Тьи книги чтыры еу(ан)г(е)листоуе соу(т) оустроены кротким смиренным и б(о)голюбивым еромонахом Григорыем, Архимандритом Пересопницким, силою б(о)жією и поспѣшеннем с(вя)того д(оу)ха, и моленіем святых Вл(а)д(ы)ч(и)ца нашея Б(о)городиц(и)“.

Євангелію цю списано „рукою многогрешного раба... именемъ Михаила Василиевича“; в другім місці про це ж читаємо, що книга доко-

¹⁾ Про значіння слова „руський“ як український див. докладно в моїх лекціях: „Історія української мови. Том І. Вступ до історії української мови“. Друковано в Кам'янці-Подільській, 1919 — 1920 р.

нана „чрезъ писара Михаила Василіевича з Санока“. Писар Євангелії в Післямові зазначає себе вже так: „многгрешный слоуга або рабъ божій Михайло Василіевичъ син Протопопы Саноцького“.

Євангелію від Матвія й Марка було перекладено року 1556 в Троїцькім Дворецькім монастирі (в селі Дворець на Волині) князів Заславських, а другу половину—Євангелії від Луки та Іоана було закінчено в Пересопницькім монастирі року 1561.

Таким чином над перекладом Євангелії працювали п'ять років: „Почалось естъ писати сіє євангеліє року 1556, мѣсяца августа 15“, а скінчено „в лето 1561 августа 29 дня“. Григорій „не любил злата и сребра тлеющих“; денно й ношно молився він, щоби Господь сподобив його „видѣти дела сего конецъ, и почитати в нем начертаннаа писмена“.

Мету, зза якої було перекладено цю Євангелію, перекладчик пояснює так: „а иже естъ перекладана таято святаа Євангелія из языка блъгарскаго на мовоу Роускоюю, то для лепшого вырозоумленя людоу христіанского посполитого“.

Пророблено цю працю „накладом“ княгини Заславської, Черторийської і князя Івана Черторийського, що допомагали Пересопницькому монастирю.

Пересопницька Євангелія безумовно була в церковному вжиткові, безумовно по українському її читано в церкві; на це вказує поділ Євангелії на зачала, а також і те, що в Євангелії скрізь дуже старанно позазначувано, де кожна денна Євангелія починається, а де вона кінчиться. Про це ж саме виразно засвідчив і сам перекладчик: в приписці після Єв. від Іоана він зазначає, що свою Євангелію він писав „для читання ц(е)рквей божіих, а для наоуки людоу христіанского“.

Про те, що Пересопницьку Євангелію читано і в церкві, свідчить ще й оце місце з Післямови; писар Євангелії, Михайло Василевич, просить: „протож прошу вас, священници, отци и діякони, и вси, которыи есте в клиросех причтенныи слуги церковныи“ (див. нижче ст. 36) простити помилки; це звернення до священників і діяконів свідчить, що Євангелію було читано в церкві.

Про те, що ця Євангелія в українській мові була в церковнім вжиткові, свідчить і П. І. Житецький, науковий дослідник Пересопницької Євангелії. „Не подлежить сомнію—пише він,— что оно употреблялось въ Церковномъ Богослуженіи, сообразно съ желаніемъ переводчиковъ, удержавшихъ въ текстъ Євангелія такъ называемыя зачала; да и самъ Мазепа, ктиторъ Пере-

яславського Собора, жертвую єпископській катедрі таку книгу, якъ Євангеліє, смотрѣль на него; конечно, не съ ученой, а съ практической точки зрѣнія; въ свою очередь и тѣ, кому она была пожертвована, видѣли въ ней прежде всего Бого-службовую книгу, необхідимую въ церковномъ обиходѣ. Отець Думитрашко предполагаєть, что Пересопницькое Євангеліє вышло изъ Церковнаго употребленія только послѣ окончательнаго подчиненія Малороссійской церкви вѣдѣнію Всерос-сійскаго Синода, когда на кафедру Переяслав-скую стали поставлять єпископовъ изъ велико-россіянь⁽¹⁾).

Ми такої думки, що цю Євангелію могли читати в церкві аж до часів цариці Катерини, коли остаточно вже обмосковили церкву Українську.

Сімдесять років пробула ця Євангелія в Пересопницькім монастирі в церковнім вжитку і читалася за Службами Божими. Але р. 1630 князь Микола Черторийський віддав Пересопницький монастир єзуїтам; православні манахи змушені

¹⁾ П. И. Житецкий, О Пересопницкой рукописи, „Труды 3-го археологического съезда в Россіи“, т. II, Київ, 1878 р. Приложенія ст. 45—46. — Н. Думитрашко, Замѣчательная рукопись Полтавской семинарии, Пересопницкое Євангеліє 1874 р., ст. 18.

були покинути свій монастир; виходячи, вони забрали з собою десь на лівий беріг Дніпра й Пересопницьку Євангелію. Де вона переховувалась далше—не відомо; але пізніше, р. 1701, герман Іван Мазена подарував її до Переяславської Катедральної церкви на Полтавщині. Про це свідчить такий запис по листах цієї Євангелії: „Сіє Євангеліє прислано и дано ест от ясновелможного его Милости пана Іоанна Мазены войскъ его царского пресвѣтлого величества запорожских, обоихъ сторонъ Днѣпра Гетмана, и славного чина святого Апостола Андрея Кавалера, до престола Переяславского Епископского, который от его ж Ктиторской милости созданъ, отновленъ, и драгоценными утвари церковными украшенъ, при преосвященномъ Епископѣ Захаріи Корниловичѣ. Року 1701 Априля 17 дня“.

Пізніше, коли московською владою було заборонено читати в церкві Євангелію українською мовою, тоді Пересопницьку Євангелію було віддано до бібліотеки Переяславської семінарії. Тепер вона зберігається в Полтавськiм Єпархіяльнiм Музеї і належить Полтавській Духовній Семінарії.

Пересопницька Євангелія — це дорогоцінна пам'ятка не тільки своєю українською мовою, але

також і своєю надзвичайною художньою вартістю, як пам'ятка українського Ренесанса. Оздоба цієї Євангелії — мініатюри, заставки, ініціали, — високо художні і дуже добре збереглися аж до нашого часу.

Написано Євангелію на доброму пергаміні дуже гарним прорізним письмом; має вона 960 стор. в дубових дошках, обкладена зеленим оксамитом.

Значіння Євангелії, як пам'ятки української мови, надзвичайно велике, — вона показує, що вже в середині XVI-го віку українська народня мова була майже такою, як і зараз. І справді, — словник, граматичні форми і складня Євангелії цілком народні.

Пересопницька Євангелія 1556 р. має для нас надзвичайно велике значіння, як наочний свідок вживання української мови в церкві ще в середині XVI віку, більше трьох з половиною віків тому. Ще в той час, коли серед слов'янських народів тільки що бралися до цих перекладів, бачимо, Україна не відстала від них в цій праці, і має свій переклад Євангелія на українську мову ще з 1556 р. І вже тоді на Україні в церкві читали Євангелію по-українському.

II. Мова Пересопницької Євангелії.

Пересопницька Євангелія мовою своєю уявляє з себе пам'ятку великої ваги. Мова цієї Євангелії — проста народня мова, але з великою домішкою мови церковно-слов'янської й польської¹⁾. Добре придивившись до мови Пересопницької Євангелії, бачимо, що ця мова (коли відкинути від неї чужі елементи) майже така сама, якою ми балакаємо й тепер.

В цим нарисі я тільки коротенько з'ясую найважливіші риси цієї мови, подаючи приклади, як зразок мови, з Пересопницької Євангелії²⁾.

I. ФОНЕТИКА.

Г. ГОЛОСНІ ЗВУКИ.

1. Глухі звуки. Цікава форма огонь 9. 48. 63. 87. 109, оухла 22. З південно-слов'янської традиції в П. Є. замість Ъ завше Ь.

¹⁾ Детальну характеристику цієї мови див. в книжці: Проф. І. Огієнко, Історія української мови, т. I. Кам'янець-Подільський, 1919 — 1920 р.

²⁾ Приклади привожу головним чином з Євангелії Луки, надрукованої в „Трудах“ П. І. Житецьким. Цифра при слові означає зачало. В дужки беру надрядкові букви, а також букви з розкритих титлів.

2. Н о с о в і: соуśдове 4, соуśдов 75, соуśды 78, соуśдніи 78, съ соуперником 69.

3. З в у к а Ъ вживається досить правильно, але часто, по правопису офіційному (литовсько-українському) замість Ъ буває й Є: прїехала 59, виденїе видѣл 2. Але часто замість Ъ знаходимо И: ликарю 14, вид (вѣдь) 4. 52. 60. 66. 109, ничего не ил 12, класи ил 22, исте и піете 20, ил 33, што исте, што или 66, или вси и наилися 42, ся я наим 84, или и пили 87, пасхоу или 108, исти 108, маєте што иствѣного (їстовного) 114, опосли 42; пред свитаням 113, коли свитаеть 62 (пор. галицьке свитати). Інколи Ъ замість И: мѣстецький 76, смѣреніе 4, жолнѣре 9. Деколи Ъ замість Я: всѣкое 16, длѣ выбраних 60, сѣдь за стол 84, на ослѣтю 93.

4. З м і н а О на І в закритих складах відбулася ще в XIV віці, але з традиції пам'ятки додержуються напису О чи Є, а не І. Теж маємо і в. П. Є.; хоч тут в зач. 72 і стрічаємо видповѣдаю вам, в іншому місці — обИбрали, проте звичайно О не міняється на І: столець 3, прозвищем 23, вольготности 35. Середній ступінь переходу О в І єсть дифтонг ОУ, який дуже часто знаходимо в П. Є.: стоуй 27, фарисеоув 54, слоув 47, в поулночи 62, на правоуй, на лѣвоуй роуць 111.

в красном одѣяні 103, на боудоушоум 47, кроум 59 (окром 73), оттоуля 83 (оттоля 69, потоля 110), откуля 4 (отколя 99).

Цікаві форми (Ъ дав Ы, а не О—І, як буває частіше): зышлися 109, зышол 10. 48, взышол 45, обыбравши 108, обыбрала 54, обыкрали 53; кривавым 108.

5. Зміна Е на І в П. Є. зазначена середньою формою Ю: злодѣюв 111, юй 54, оуздорвлюн Мр. 34, оплюл Мт, 97, нюсл, по суй, по туй ю. 60.

6. Звук Е після шиплячих або Й перед твердим складом переходить в О: жона 2. 3, зажогши 36. 59, слоужачоמוу 2, речоным 4, чотыри 8, чоґо 55, ничоґо 2, пошол 2. 3, шол 29, вшол 22, вшодши 3. 4. 22, пошодши 18, пришодши 2. 29, вышодши 2, шостая 12, виєлеом 5.

7. Букви Ы і И плутають: пришлы 9, спытали его 87, закрыто 47; зза того, що Ъ плується з И, а И з Ы, знаходимо форми: милости хошу а не жрѣтвѣ 30 (жрѣтвы 45). Отвердіння И: на моры 27 Мп., на полы 53.

8. Міна О на А: розламал 42; роботником 100.

9. Повноґолос: молодшій 79, молодости 91, ободок 45, зволокли 53, посоромотять 24,

засоромѣлися 71, соромоу 55, сорочки 25, ворог 13. 52 Мг., порох 50, скоролоупоу 56, забороняйте 48, стережешь 57, беремена 61, перебивайте 40, перестрашени 112, насеред моря 26.

10. Початкове І (склад) відпадає: бо 2, збавитель 5, абыхмо зготовали 108, Іоудоу скариота 23. 108, Ер(оу)с(а)лим 106, еромонахом Пiсл. Коли слово починається з двох приголосних, воно приймає І: ишол 22, ишла 4, ишло 110, коли ишли 49. 77. 93. 109, избероу 66, избудили Мт. 27, а израдовался 4, изборище 29, и изнявши 111, борзо излѣз 94, жила измужем 8, рекл икним 110. Подвійні форми: стоячи издалека 89, котрый то здалека 85, г(оспод)и имаєт 95, котрый маєть 95, иєлисавета 4, елисавет 4.

11. Приставне О: опослѣ 12. Зник початкового О: оболокѣ его въ дѣня свѣтлоє 110.

12. Придих Й: як 87, июда 108. 109, июдея 24, иудейских 19, юж 39. 55; придих В: соуцещь оу воцѣ 27, надѣвался (надѣялся) 57. 110, надѣвалися 8. 94.

2. ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ.

13. Звук д з: птицѣ позобали 35.

14. Звук г: фикги 27, фикгоу 94.

15. Міна Т на Д: подоптовали 63.

16. Л середнє: болше 56. 102, палца 83; міна Л на Н: б(о)гобоязливый 8.

17. Звук Р твердий: боуроу 34, дъщероу 34, гадарыньскои 38 (гадариньскои 38), вечероу 75: 76, закрычавши 83, крычал 93, отвороу 106, трыкрот 108, мору Мт. 27, цароу Мт. 18. 77, цароуючого Іо., писара Післ. Лк.

18. Звук Ц по правописній тодішній традиції не м'якшиться але й м'яжке українське Ц стри-чається часто: житницю 9, овцю 78, Мт.: пшеницю 13. 52, темницю 77, криниця Іо. 12.

19. Звук Ж стверд: жытницоу Мт. 52 (житницю 9), але на письмі зазначається це рідко. Так само звук Ч: за помочоу Припис., чюдный 19. Звук Ч переходить в Ц: моць 19. 99, моцоу 99, немоцен 29, немоцный 20, немоцна 16, немоцного 29, моцнѣйшій 57, ци не оба ли въ ямоу впадоуть 27, а ци можете 21.

20. Міна Ш на Щ перед К: в щколѣ 11, на щкодоу 44; товариша Мт. 77.

21. Міна В на У і навпаки: жона врьдника 34, сѣдит в ног Іс(оусо)вых 38, обѣдал в него 60, не вмѣли 74, пал оу ног 39, сам у собѣ 57, хвалите оучинкы 62.

22. Звук Ф: форобами 16.

22а. З в у к ф и т а: иєлисавет 2, 3, 4, ієлисавет 2, елисавет 4, иоси.єа 9, назарет 3.

23. Вставка Д між З і Р часто: оуздрѣл 3, 8, 17, 20, оуздрѣли 38, оуздрѣвши 3, 53, оуздрите 69, поздрѣл 42, проздрѣл 93, проздрѣли 31, поздрѣвши и оуздрѣл 103.

24. Зникнення Б перед Н: загиноути 73; В: стрѣтил 46; Т: мѣсце 13, 53, 76, 89, 94, мѣсца 61; Д в групі ЗДН: празник 8, празника 6. Зникнення складу: Як много мож войти 8.

24а. У подібнення: Свѣдоцтво 4, 106, свѣдоцтва 109, коупецтво 95.

3. НАГОЛОС

25. Надрядкові значки або наголоси в П. Є. дужі цікаві,—вони передають дуже давню старовину, а саме—значком наголосу зазначається тут початок слова або його кінець, або початок і кінець в одному слові; значок ставиться на голоснім звуці першого чи останнього складу, при чому приставка не рахується. Приклади (велика буква показує, де стоїть значок наголосу): дИвовалися 5, кОтороу 3, вЕличит 3, раждаємоЄ 3, вѣдаЮ 3, гОрдыЯ 4, нОчноуЮ 5, испочАтку 1, запрАвды 2, постАрѣли 2, засмоУтилєя 2, поздОровленєя 4, обѣчаю 2 і т. п. В Петроград-

ській Публичній Бібліотеці я бачив рукопис XI-го віку з так само розставленими значками. Ця система зазначати початок і кінець слова значком наголосу, дуже потрібна й практична при давн'м способі безпереривного письма, довго жила у південних слов'ян, і перейшла пізніше навіть до друкованих книжок (напр. венеціянські видання); від південних слов'ян ця система перейшла й до нас.

Наголосу ці значки не визначають,⁴⁾ хоч часто і збігаються з ним, коли наголос припадає на початок, або кінець слова, напр. еГо 2, влАдаря 5, мОвити 2, стАлося 2. В старих рукописах і старих друках інколи буває так, що зазначається значком початок і кінець слова, крім цього ще й наголос. Інколи в П. Є. знаходимо қамору (півкруглий знак), який часто визначає наголос: имЯ 2. 3. 4. 6, еслИ 77 (қамора на кінцевому голосному).

II. МОРФОЛЬОГІЯ.

1. ЙМЕННИК.

а). Мужеський рід.

26. Муж. рід. на а: євангелиста 5. 83 (дуже часто), справца 9, протопопы П:сл. Слова

⁴⁾ П. Житєцький не зрозумів значіння цих значків (див. „Извєстія“ 1905 р. кн. 4 ст. 13: „эта причудливая система

запис і напис м. р.: запис твой 80, напис написаний 111. Слово путь м. р.: правдивому поутю бо-
жію наоучаєш Мр. 54. Вшол ноє (Ной) въ ко-
рабль 87. Слоуго добрый 95; судя 69, к судѣ 69,
соудями 57.

27. Родовий відмінок на У часто: вѣкоу
80, з голоду 79, до домоу 5. 16. 78, законуу 53, ла-
даноу 2, людоу, 8, медоу 114, з недостаткоу 103,
плодоу 9, от початкоу 62, родоу, 95, рокоу 8,
соромоу, 55, събороу 71, оупокою 5, до оучинкоу
111, фоундаментоу 28, часоу 82, коуколю Мт. 13. 52.

28. Датний на ови часто (але частіше
на У): господареви 53. 108, домови 79. 94, каме-
неви 12, моужеви 3, народови 71, огневи 16, от-
цеви 79, сотникови 29, коу вечерови 42 і коу
вечероу 113.

29. Зовний: оучителю 46, приятелю 55,
ликарю 14, с(ы)ноу 8. 83, врачоу 14, товаришоу
Післ., Симоне, Петре, 108.

30. Місцевий відмінок: в том часоу 91,
в боудоущем вѣкоу 91, на остаткоу 88, при зя-
тю Післ.

удареній“). — Про східно-слов'янський наголос і його історію
в свій час я виготовив був велику працю (магістерська дисертація),
але про долю цієї праці не знаю... Праця була результатом моїх
пятилітніх занять над рукописами, з XI-го віку починаючи.

31. Називний множини на ОВЕ часто: голодове 105, гробове 61, грѣхове 33, морове 104, народове 9.77, орлове 87, пастиреве 5, пастоухове 39, родичеве 8. 39, родове 4, рыболове 17, соусѣдове 4, оучителеве 19, свѣдкове 115.—Слова м'яркої відміни мають на кінці Ъ: приятель 78, неприятедь 25. 95, ключь 62, грошь 95.

32. Родовий на ОВ (теперішнє ІВ) часто: архиєреов 43, братов 75. 83, гонов 113, грабежов 60, днов 2, кошов 42, наймітов 79, товаришов 17, фарисеов 22.

6. Жіночий рід.

33. Слово Євангеліє ж. р.: тая то с(вя)таа єв(ан)г(е)лія Посл., с(вя)тои євангелии Посл.: сію святоую євангелію Посл., проповѣдати євангелію 9. 13. 16. 31, 99; иєлисавета 2. 4 і ієлисавет 2. 3. 4.

34. Родовий на Ъ у м'яких основ: моєи вечерь 76, вежь 74, слоужебниць 4.

35. Зовний на О: дочко 39.

36. Орудний імен на Ъ: мастью Іо. 41, пилностью 1. 69. 78. 109, радостью 4, челядію 68, немочю 39, за помочоу Припис.

37. Називний множини у імен м'якої відміни має на кінці Ъ: кроплѣ 109, овцѣ Іо. 35, свынѣ спижарнѣ 66.

в. Середній рід.

38. Форми на Я (юс малий) замість ІЄ дуже часті; називний на Я (не на Є): вишло вьреченя 5, великое змилованя 38, дорогое одѣня 83. 45, 111, великое паденя 28, того писаня 5, погоршеня 83, поздоровлення 4, жидовское поколѣня 55, скрегтаня 72; причиновий: веселя 74, збожя 22, милосердя 53, паденя 8, подворя 48, покормленя 42, оуловленя 17; имѣням 68, о наоученю 15, о росѣваню 33; коу збоудованю 77, слыщаню 77; родовий: з веселя 67, для застоупленя 19, с поколѣня 8. 5, нароженя 2.

39. Місцевий відмінок: в одѣню 31, по забитю 63, на едином ложоу 87, по мороу М. 26, на моры Мт. 27, въ окоу 27, по всему мѣстоу 18.

40. Форми на ЯТ: теля 79, в дом княжати 74, подобно зрѣняти (зерняти) 72, коурчата 73.

г. Двійне число.

41. Двійне число часте; муж. рід: два с(ы)ны 79, два разы 89, три разы 108, два ч(о)л(овѣ)кы 89, два сребрьникы 53, два таляры 53, три м(ѣ)с(я)ци 4, два моужѣ 45, два грошѣ 53. Жін. рід:

— 19 —

двѣ лодѣ 17, двѣ рыбѣ 42, двѣ соукни 9; дверѣ 55. Середній рід: три лѣта 14, три ситѣ 72.

2. Прикметник.

42. Родовий відмінок муж. і сер. р. на ОГО: іудейского 2, годного 68, грѣшного 94, доброго 95, милого 100. Жін. р. на Ої: текоучои Іо. 42, доброи М. 26.

43. Називний множини на ЫИ дуже часто: вдовиный 103, який 104, омыльный 112, оубогый 76, бѣдный 76, слѣпый 76, хромы 76, годный 9, добрый 56, немоцный 20. При короткім закінченні Ы: оуздоровлены 34, зміины 9, моудрости Соломоновы 59, вѣдни Ноевы 87, вѣдни Лотовы 87.

44. Ступіні порівняння: над тоє раднѣй 60, болшого над Іоанна 31, над всѣх грѣшнѣйшими были, над всѣ люди виннѣйшими были 70; меншій от него 31, болшій от него 31, от тебе лѣпшій 74, моцнѣйшій от него 57; силнѣйшій нѣжли я 9; многих птицѣ лѣпшии 63.

3. Числівник.

45. Цікаві форми: Третяя 9, третее 35, третего 73. 100, двох 96, пятма 39, десятма 95, из двадцятма 77.

4. Займенник.

46. Цікаві форми: хто 83, 108, што 6, ктось 39, тая 8. 54, тоую 5. 87; того знаменіє 5, того писаня 5, вь онон час 102, онон день 107, онон 89; тобъ 2, чиего 48, соуть тыи 1, от неи 3; називний множини тыи, нашъ 111.

5. Дієслово.

47. Дієіменник завжди на ТИ: витати 94, наслѣдовати 53, робити 71, розоумѣти 2, слоухати 59, тоужити 87, чинити 53. Части форми на ЧИ: мочи 2. 72, речи 19. 27, доверечи 109, оуверечи 69. 63, стеречи 63, пристеречи 101, пожечи 52, оустеречи 86.

48. В 3-й особі однини теперішнього часу у дієслів на ЄТ по традиції в П. Є. пишеться закінчення ЄТЬ, але часто ТЬ відпадає: пригортає 87, боуде 3, може 39. 77, прійде 88, приближоує 107, висвобожує 34, запое 62, вѣе 69 і б. ін.

49. Перша особа множини: поїдемо 92, боудемо 9. 109, оучинимо 9, беремо 111, хочемо 95, речемо 48. 99, потребуємо 109, вѣдаємо 12. 99.

50. Часточка СЯ часто стоить і перед дієсловом: ся поклониш 64, ся тыи рѣчи выпльнять 2, кто ся вас отмѣтає мене отмѣтається 51. Скорочення СЯ в СЬ часте (але це СЬ над ряд-

ком як с): выстерѣгайтес 65, дивовалис 114, врь-
талис 111, оберноувшис 77, соромѣюс 80, насы-
титис 83, надѣюс 84.

51. Минулий час: видѣл єсми 51, хотѣл
єсми 73, мѣл єсми 95, єсми не положил 95, єсми
ся тебе боял 95, єсь оучинил 8, єсь чинил 14,
єсмо оучинили 84, видѣли єсмо 48.

52. Давно минулий час: был вышол
16, был пришол 53, был звязал 71, загиноул
был 79, был дал 95, была загиноула 78, была
оумерла 39, были пришли 19.

53. Аорист: абых тоу не ходила Іо. 12,
абыхмо не приводили 83, абых оучинил 93.

54. Спосіб приказовий: позич 55,
дозволь 49, мовте 50. 89, слоухайте 43, нехай чи-
нить 9, нехай слышитъ 77, переплынѣмо 37, пой-
дѣмо, забіймо 100, почнѣмо Іо. Для прик. сп. 2.
ос. мн. прикметою єсть Ъ (—і): выторгнѣте 52,
вѣзмѣте 95, веселѣтєся 24. 78, идѣте 50. 73. 96. 108,
ищѣте 56, зберѣте 52 Мт. 13, любѣте 25, моли-
тѣся 109, носѣте 50, отвязѣте 96*, приведѣте 95.
96, ся стережѣте 103, чинѣте 80. 108. 9. 26, сте-
режѣтєся 107, соудѣте.

55. Дієприкметники на чий часті:
хвалячих 5, лежачее 5, прикликаючим 32, мовячим
32, идучого Посл.

56. Дієприслівники на чи дуже часті: отповѣдаючи 20, мовячи 9. 78, назираючи 74, пам'ятаючи 108, виноуючи 110, слухаючи 78, маючи 60. 78. 84, оуздоровляючи 40, рекуючи 78. 3.

Подибуються й дієприслівники минулого часу на в ши: взлѣзши 19, прихилившись 113, забравши 79, прибігши 79, закрычавши 83, бігши 94, вышодши 79.

57. Многочисленні форми: коуповали 87. 98, боудовали 87, послоуговати 54, вязовали, стереговали 38, дивовалися 5. 101, обрѣзовати 4, прихожовала и прошовала его 88, похожовал 94, приближовал 96. 97, плювали 67 Мр.

6. Прийменник.

58. С переходить в З: з дороги 55, з вас 56, з них 57, з жидов 60, з голодоу 79, з неба 99; змилоуйся 93. 53, збил 12, зготовил 9, здай 80, зготовай 84.

59. Од перейшло в від: видповѣдаю 72.

60. Після по місцевий відмінок: по мѣстѣх 40, по многых днех 79, по всѣх оукраинах 31, шол по мѣстох и по селѣх 34. 72.

61. До (замість КЪ): пришла до мене 4, идеть до мене 77, до жидовської землі 5, до мѣста 5, до церкви 8.

— 23 —

62. Коу (замість къ, ко) часто: коу вечерови 42. 113, коу собѣ 87, коу слышанню 35, коу столови 33, коу всѣм 10, коу свободѣ 13, коу чемоу 72.

63. Цікаві форми: межи людом 5, змежи народа 58, промежи 84; през всю ноць 17, як много через день мож войти 8; скрозѣ стрѣхоу 17; того для 62. 94, милосердіа для 4; против тебѣ Мр. 65.

7. Дієприслівник.

64. Форми на Е дуже часті: добре 53, несправедливе 110, грозне 111, зрадливе 62, явне 36, поспѣшне 4.

65. Цікаві форми: вголос 35, ззадоу 39, ледва 46, онде 86, здалека 83. 109. Мр. 58, тогды 4. 12. 9. 41, досыть 108, доловъ звѣрѣгли 14, доколя 21, отколя 90, откоуля 4, оттоля 69, оттоуля 83, отселя 73, потоля 110.

8. Злучник.

66. Цікаві форми: постом а (=и) молитвами 8, пойдѣте а поглядѣте Іо. 12, чоуйте а молитесь 62. Мр.; але 83; идѣтеж 50, аж поки 26 М., аж до 2, абы (замість щоби, дуже часто).

III. СКЛАДНЯ.

67. Замість родового відмінку — прикметник: женоу Лотовоу 87, тещоу Петровоу 11.

68. Причинний множини однаковий з називним (а не родовим): воли пасеть 84, выганял бѣсы 57, не, потребуоють здоровыи ликарѣ 20, наоучал люди 99, зови оубогыи 75.

69. Підмет після дієприслівника: и пришедши потоп и потопил всѣх 87, видѣвши то оученици недопушчали им 90, тогда вставши Марїа в тья то дни ишла на горы 4, и врьноувшися слоугы повидѣли то господареви своемуу 76.

70. Безпідметові речення дуже часті: Просѣте и боудет вам дано, тльцѣте и боудет вам отворено 55. Кто толчет, бывает емоу отворено 56. Знаменїе не боудет емоу дано 59. Было емоу обѣцяно 8. Много дано, много взято 69. Боудет емоу дано, боудет от него отнято 95. Приставника оскаржено 80, Им повѣдено 6.

70. Орудний відмінок при пасивних формах: несен єсть ангелы на лона Авраамовы 83. Бывал гонен от бѣсовѣ 38. Єроусалим боудет потоптан от поганов 106. Был похвален от всѣх 12. Рѣчи соуть писаны от пророков 92. Христос оуздоровил водою затрудненого чоловѣка 74.

— 25 —

71. Родовий відмінок: Той години возрадо-
вался 52. Кожного рокоу 8. Будте доброй надѣи.

72. Датний: всѣ рѣчи чисты вам боудоуть 60.
Если комоу брат оумреть 102. Иди собѣ со ми-
ром Л. 33. 39.

73. Цікаві приклади на вживання відмінків:
Позыч ми трое хлѣба 55. Людіе пак ждали За-
харїи 2. Слоухають голоса Іо. 35. Пильноуй его
53. Помщоуся за нею 88. Просили его за нею 16.
Просил о тѣло Іс(оусо)во 111. Не дбаеш о то 54.
Плакали по неи всѣ 39. Смѣялися з него 39. Из
иных ся насмѣвають 88. Насмѣвались з него 81. 110.

ІV. С Л О В Н И К.

74. Словник П. Є. надзвичайно цікавий, бо
він чисто народній,—народніх слів надзвичайно
багато: словником П. Є. цілком наближується до
сучасної української мови.

Так, в цій Євангелії, в одній тільки Єванге-
лії від Луки знаходимо такі українські слова:
аби, аж поки, але, банька, барзо коштовная, бо,
болячка, борзо, быдло або товар, будувати, вго-
лос, вежа (стовп), велми засмутился, веселя, еси
винен, витати, вмордовати, воко, вольготность,
ворог, вряд (уряд), врядник, выреченя, выстерѣ-
гайтесь, глек, глядати (шукати), година, гон, го-

спода або подворя, грозьба, громадити, дах, дба-
ти, дивоватися, доколя, доконати, докучати, до-
лов, дол, досить, доткнутися, дякувати, жадати,
жаден (ні оден), забороняти, загинути, запашна
масть, запис твой, засмучений, засоромитися, за-
чирала води, збавитель, збожя, звада, здалека,
згубила, змилованя, змилуйся, зрадливе, маєте
што истовного, клуня, колтати в дверѣ, конва,
копа, кош, кривавий, криниця, кропля, ледва, ли-
тра масти, личба, лѣпше, маємо, мары (одрѣ),
масть, межи терня, мовити, мова, моц, мерзений,
мусимо, мѣсто, надто, надѣя, наймит, найшол, на-
пис написаний, нехай, николи, обѣцяно, овечий,
онде, опослѣ, оскаржено, ославляла, остаток, ото,
отож, оттоля, откуля, пак, пекло, перестрашений,
пилность, пилнувати, плахта, подобенство, по-
житок, позобати, позичати, поколѣння, помста,
попрацюй, посоромити, постинайте, потоля, по-
треба, пригортає, прихилившись, приятелька, про-
межи, простирало, пѣвень, рало, ратуш, пан рад-
ний, робити, рута, рядно, свитаня, свѣдоцтво,
слухайте, соромитися, сором, соукман, соусѣд,
спижарня, стежка, стодола, стравна реч, стоудня,
спытали, тогды, торба, тото писаня, тоуга, тиж-
день, оуклякати, оукраїна (край, сторона) 9. 12
31. 38. 106. 32 Мр., оучинити, оучинок, фикга,

хто, челядь, чи, чинити, чоуйте (бдите), чулий, шафарство, шафувати, шафар, шкода, шкодовати, як, і баг інш. Звичайно, я подав тут тільки невелику частину українських слів з Пересопницької Євангелії.

Полонізмів в П. Є. багато, але це все слова і форми, що були звичайними в українській літературі XVI і XVII в., напр. тоу (тут) 70. 95. 22. 15, лоупѣжства 60, лѣпше 83, троска 109, оуклякали перед ним Мр. 67, подлоуг обычаю 109 і баг. інш.

З чужих слів зазначу: дах 87, capitoулы а по нашемоу языкоу главы Припис. На оучтах або на калацѣях 29. 73. 75, нож або корд 108, барго коштовная Іо. 41, литру масти Іо. 41, дом радецький або ратоуш Мр. 67, вѣзми рейстры 80, выйдѣте ж борзо на ринок 76; з мяты и пигана, з роуты 61, спижарня 66, соукман старий 21, титоул написал 60 Іо., шафар або приставник 80, шлюбили 108, основа або фоундамент 77.

III. УРИВКИ З ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ ЄВАНГЕЛІЇ.

Після цих коротких заміток про першу нашу Євангелію українською мовою *) подаю для зразка декільки уривків з неї. Подаю точно, як в оригіналі, за винятком лише слідуючого: титла я розкриваю (додані букви беру в дужки); надрядкові букви вношу в рядок; за того що в кінці слів в цій Євангелії по південно-слов'янському звичаю вживається замість Ъ знака Ь, я не вживаю й цього останнього; надрядкові значки опускаю; розставляю знаки розділові й великі букви.

*) Ось література про Пересопницьку Євангелію (крім зазначеного на ст. 6): Г. Г. Павлуцкій, Орнаментъ Пересопническаго Евангелія. Київ, „Искусство“, кн. 2 ст. 83 — 92. — А. С. Грузинскій, Палеографическія и критическія замѣтки о Пересопницкомъ Евангеліи, „Журналь Мин. Нар. Просв.“ 1912 року кн. 4 і 6. — А. С. Грузинскій, Пересопническое Евангеліе какъ памятникъ искусства эпохи Возрожденія въ южной Руси въ XVI в. „Искусство“ 1911 р. кн. 4. — Бодянскій, „Ж. М. Н. Пр.“ 1838 р. кн. V. — А. Терещенко, Евангеліе княгини Жеславской, „Библиографическія Записки“ 1861 р. т. III ст. 457—467. — В. Трипольскій, Полтавское Епархіальное Древлехранилище, указатель съ описаніемъ, Полтава, 1909 року № 121 ст. 31. — Цікаві відомости про долю П. Є. див. в II т. Празьського вид. творів Драгоманова, 1906 р., примітка до стор. 579.

А он, позрѣвши очима своима на оученикы своя, и так рекл: Блажени нищїи, бо ваше єст царство божїе. Бл(аго)с(ло)вени алчущей нынѣ, бо насыщени боудете. Бл(аго)с(ло)вени плачущей нынѣ, бо ся смѣати боудете. Бл(аго)с(ло)вени есте, коли люде ненавидѣти боудоуть вас, и розлучать, и посоромотять имя ваше яко бы зло, для сына ч(о)л(овѣ)чьскаго. Радоуйтєся в тот день и веселѣтєся, бо то єсть заплата ваша великаа на небеси. Так же бо чиновали и пророком отцеве их (Лука, зачало 24).

И пришол в Назарет, где ж то был вѣспитан (выхован), и вшол по обычаю своему в день соуботный в соборище, и стал чести. И почал мовити... И дивовалися любым словам, которыи ж выходили з уст его (Лука, зачало 13).

И сталось, коли шли до єдиного мѣстечка нѣкоторого, жена нѣкатораа, именован МарѠа, прїяла его в дом свой. А тая то мала (сестру), которой было имя Марїа, котораа то сѣдѣла при ногах І(соу)совых, и слухала слов его. Але МарѠа мовила о многи службѣ, а стоячи рекла: Г(осподи), не дбаєш ли о то, иже сестра моя мене самоую тобѣ послужовати зоставила, речи ж юй, абы ми помогла. Отповидѣл І(соу)с и рекл ей: МарѠо, МарѠо, печалоуєшися и мовиш о многих речех,

єдино же єсть на потребу. М(а)рїа бо доброу частъ обыбрала, которая ж то не отимется от неї (Лука, зачало 54).

Єдин пак с тых обѣщєных злодѣюв, ругаючися ємоу, мовил: Єслиж ти єси Х(ристо)с, помози собѣ и нам. А другый пак, боудючи товаришем его, отповидѣл ємоу, грозне рекоучи: чємоу ся ты Б(ог)а не боиш, бо ми єсмо правдивє в том осужєни, и за нашѣ оучинкы годную заплатоу беремо, а сей пак ничого злого никомоу не оучинил. И рекл І(с)оусови: помяни мя, Г(оспод)и, коли прїйдєш въ ц(а)р(с)твїи своем. И рекл ємоу І(с)оус: правдоу повѣдаю тобѣ, днес боудєш съ мною в раи (Лука, зачало 111).

И послали к нему нѣкоторых з фарисеоув и иродияновоув, аби его вловили в мовѣ; который ж то приходши рекли ємоу: оучителю, вѣдаємо, иже єси справедливый, а не дбаєши нѣ на ког, и не смотришь на особоу людскоую, але правдивому поутю божїю наоучаєшь. Годит ли ся дань дати, чи ли нѣт? дамо ли или не дамо? А он, вѣдаючи их лєсть, рекл им: чємоу мя коусите? принесѣте ми пѣнезь, нехай оглядаю. А они принесли и дали ємоу. Рекл им: чїє то єсть выображеня и написаня? А они ємоу повидѣли: цєсарєво. И отповѣдаючи І(с)оус рекл им: дайте ж тогды цє-

сареви, што єсть цесарево, а б(о)жіє б(ого)ви. И дивовались томуу (Марк, зачало 54).

И пришол до мѣста самаританьского, которое то зовоуть Сихар, близко села, которое дал Іаков Іосифови, с(ы)ноу своему. Был тиж там и колодязь (струдня або криниця) Іаковль, а І(соу)с, яко то з дороги змордовался, и сѣл над колодязем; година юж была яко бы шостоя. И пришла жена съ Самарїи почръпати воды. И рекл ей І(соу)с: дай ми пити, а оученици его на тот час отишли былі до мѣста, абы накопили собѣ странных речій (Іоан, зачало 12).

Заправды, заправды повѣдаю вам, кто не входит дверьми в загородоу овечоую, але иноуды входить, тот єсть злодѣй и розбойник; але кто входить дверми, то єсть пастыр овечый, томуу и одверный отворяет и овцѣ слоухають голоса его. А свои овцѣ называет по имени, и выганяет их; а коли власныи свои овцѣ выженет, и сам пред ними идет, и овцѣ его за ним идоуть, бо знают его по голосу его, а за чужим не идоуть, але еще и оутекають от него, бо не знают голосу чужого. Тое им под притокою повидѣл І(соу)с, а они того не могли розоумѣти, што бы то была за повѣсть, которую им І(соу)с повидѣл. Повторе пак рекл им І(соу)с: заправды, заправды по-

вѣдаю вам, иже я єсми дверями овечими. Вси, которыиже колиж передо мною пришли, злодѣесть и розбойници, але не слухали их овцѣ. Я єсми дверями, а кто бы через мене вшол, тот боудет избавлен, а войде и опять выйде, и пожиток найдеть (Іоан, зачало 35, гл. 10).

Сталося пак в єдин д(е)нь, иже встоупил в лодю и оученици єго; и рекл к ним: переплыньмо на оноую стороною озера. И поплыли на водуу. А коли плыноули, того часоу был оуснул; и пришла боуря и вѣтры на озеро, аж и волныся в лодю вливали, так иже вѣ великом страхоу были. Тогды пристоупивши збудили єго, рекоучи: оучителю, оучителю, загыбаем. А он вставши приказал вѣтрови и волнам водьным, и перестали, и борзо ся тихо оучинило. И рекл им: где єсть вѣра ваща? А они оустрашившися дивовалися, и мовили єдин ко другому: а ктож то єсть, иж и вѣтром и водѣ приказоуе и слоухають єго (Лука, зачало 37).

И был ч(о)л(овѣ)к в Іер(оу)с(а)лимѣ, котормоу то ймя Сумион. А ч(о)л(овѣ)к то был справедливый, и б(о)гобоязливый, и ждал потѣхы людоу і(зра)ильтеского. И д(оу)х с(вя)тый был в нем. И было ємоу обѣцано д(оу)хом с(вя)тым не видѣти см(е)рти, ажбы прѣвѣе оуздрѣл Х(рист)а

Г(оспод)ня. И пришол д(оу)хом до ц(е)ркѣве. А коли оуводили дитя І(соу)са родичеве его, абы оучинили по обычаю законному о нем, а он его взял на роукы свои и хвалил Б(ог)а, и рекл: Н(ы)нѣ отпусти слоугоу своего, вл(а)д(ы)ко, по гл(агол)оу твоєму з миром, яко видѣли очи мои сп(а)сеніє твоє, которое ж то зготовил єси перед лицем всѣх людій, свѣт на окрovenіє языком (поганом) и славоу людій твоих Изр(аи)ля. От(е)ць пак его и м(а)ти дивовались томоу, што єсть повѣдано о нем (Лука, зачало 8).

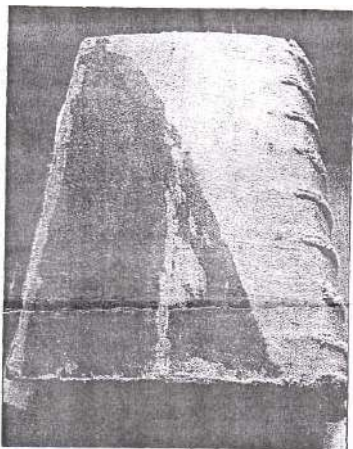
В оныя то дни сталося єсть, иже вышло єсть выреченя от цесаря Авгоуста, абы был пописан весь свѣт. Тото писаня наиперше сталося от владаря сирьского Кириная. И шли всѣ, абы ся признавали каждый з них до своего мѣста. Вышол пак Іосиф от Галилеи из мѣста Назарета до жидовской земли до мѣста Д(а)в(и)д(о)вого, которое зовуть Вифлеом, прото иж был з домоу и поколѣня Д(а)в(и)дового, абы был пописан из Марією, обрученною ємоу женою. А тогды то бременна была. И сталося коли там были, выплѣнилися днове родити ей. И породила сина своего перворожденного и оувила его в пеленьки; а положила его в яслех дѣля того, иже им в дому гостинном оупокою не было, а пастыре в той же сторонѣ и

сторожу ночьюоую над стадом своим стерегли. А и Ангел Господень стал близко них, а и ясность Божія освѣтила их. И оустрашилися великимъ страхом; и рекл им Ангел: не боитесь, бо и я повѣмъ вамъ радость великоую, которая боуде и всѣмъ людемъ, бо ся народилъ вамъ дн(е)сь збавитель, который есть Х(ристо)с Г(оспод)ь, который то есть в городѣ Д(а)в(и)довѣ. А тото вамъ знаменіе: найдете младенца, пеленами повитого, а положеного в яслех. А в тотъ часъ изъ ангеломъ борзо стало множество воинства небесного, хвалячихъ Бога. И мовили: Боуди хвала Б(о)гоу на высокостяхъ, а на земли мир, и межѣ людомъ добрая воля. И сталося, иже пошли отъ нихъ в небо ангели. Оныи то пастыре мовили единъ къ другомоу: подмоаж до Вифлеома, а оувѣдаемо тоє слово, которое то ся стало, и тоую рѣч, которую намъ Г(оспод)ь зъявил. И пришли борзо, и нашли тамъ Марію, Іосифа и дитя, лежачее в яслех. А оузрѣвши рославили то, што есть имъ повѣдено о томъ дитяти. И дивовалися всѣ, которые то слышали, што имъ пастыреве повѣдали. А Марія захововала всѣ тии слова, розмышляючи в с(е)рци своемъ. Пастыреве пакъ врѣноулися назадъ, хвалячи Бога з того всего, што слышали и видѣли такъ, яко есть имъ повѣдено. (Лука, зачало 5).

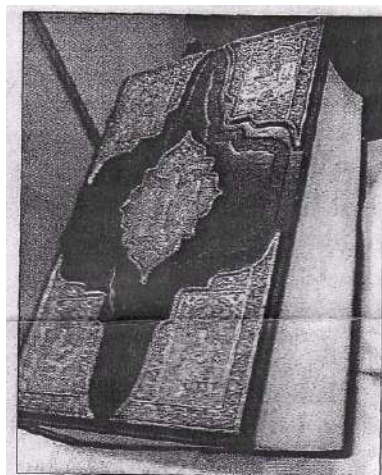
Протож прошу вас, (свя)щенници, отци и ді-акони, и вси, которыи есте в клиросех причтен-ныи слоугы ц(е)рк(о)вныи. Если в ко(то)рои гла-ве, либо зачале, либо початкоу, либо конци из-тробух—с товарищем мовячи, albo в помыслех сегосветних мыслячи,—исправляйте, а не эле речѣте писавшему. Але просѣте Б(о)га, так мовячи: Все нехай боудеть бл(а)гооугодно и подобно твоему ч(о)л(о)вѣк(о)любному м(и)л(о)с(е)рдю. Тыж и ме-н(е), Спасе, сп(а)си по милости твоєи и по мно-тым щедробливостям твоим, и дай мнѣ, абых те-бе, единого истинного Б(о)га, хвалил, от н(ы)нѣ а и до см(е)рти моєи. А за тым нехай боудет хв(а)-ла и честь Б(о)гоу Отцоу съ С(ы)ном и Д(о)ухом Святым на вѣкы вѣчныи славне триваючемоу. Аминь (Післямова).

В живій церкві живая душа
Нехай Господа хвалить живого
Живим словом своїм повсякчасно,
Нині й завжди, й на вічніх вікях!

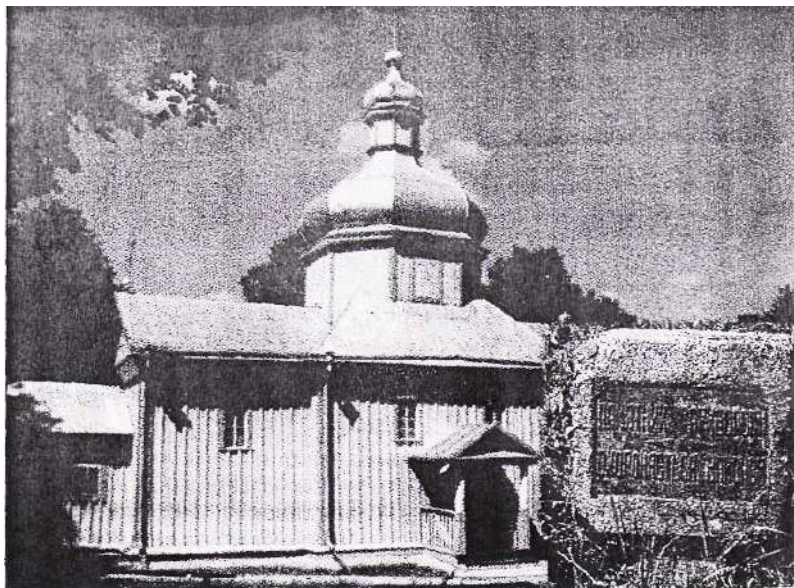
Святе Письмо благословляє мову живу для церковного вжитку. Дивись про це: Послання перше до Коринфян XII, 10; 28; XIV, 2; 4, 6, 8—11, 13—19; взагалі гл. XII, XIII і XIV. Діяння II, 4—11; X, 44—46; XIX, 6. Кол. I, 23. Об'явлення Іоана V, 9—10; VII, 9—10; X, 11; XIV, 6. Єванг. Матвія XXVIII, 19; Марка XVI, 15—17.

Оригінал Переспонницького Євангелія

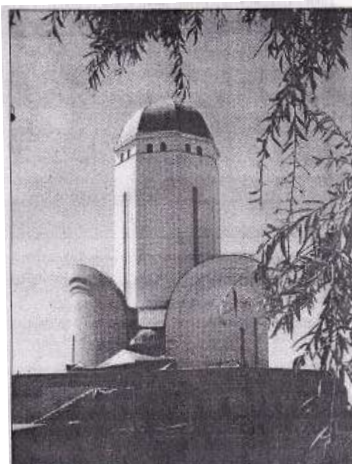
*Сучасне видання
Переспонницького Євангелія*

Свято-Миколаївська церква у Переспонниці

*Пам'ятник першокнизі
у селі Пересопниця*

*Велично вознісся у Пересопниці
культурно-археологічний центр*

**НА ПУЛЬСІ ДОБИ: ІВАН ОГІЄНКО ПРО РЕЗОНАНСНІ ПОДІЇ
Й ДАТИ МАТЕРИКОВОЇ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ЧАСОПИСІВ «СЛОВО ІСТИНИ» (1948-1949 рр.)
І «НАША КУЛЬТУРА» (1952, 1954 І 1963 рр.)**

№ 1

ГОЛОС СОВІСТІ У ЗАХІДНОМУ СВІТІ

У гіркі повосенні роки тисячі українських громадян опинилися у так званих таборах Ді-Пі, тобто таборах переміщених осіб, у Західній Німеччині, боячись повертатися у радянський «рай», щоб не потрапити у сталінські застінки. Серед них цвіт української інтелігенції – У. Самчук, Ю. Шевельов, П. Одарченко та ін.

Іван Огієнко, ставши настоятелем Собору Св. Покрови у Вінніпезі (1947 р.), створює Комітет допомоги скитальцям. Так він називав людей, які опинилися без крову над головою і без допомоги.

Однією з перших промов у Соборі була промова «Не можу мовчати», виголошена у неділю 11-го січня 1948 р. й передана по радіо на всю Канаду. У ній звучить заклик порятунку української інтелігенції.

А чи ж не таким було і становище української інтелігенції в сталінських таборах, в колоніях політ'язнів та дисидентів брежнєвських часів?

Пропонуємо Вашій увазі промову митрополита Іларіона, видруковану в його канадському часописі «Слово Істини» (1948. – Ч. 3. – С. 1-7), і статтю «Наша найперша справа» (Там же. – Ч. 4. – С. 1-2). Про ці виступи митрополита Іларіона професор П.Ковалів писав так: «І що найцінніше [в них] – це Ваші